

MÖTEN MED ERIK ROSENBERG.

AV EVERT NYQVIST.

Mitt första möte med Erik Rosenberg skedde vid ett besök på Stormossen i Visnums socken pingsthelgen 1933. Tillsammans med tandläkare Gösta Samuelsson, nyligen etablerad i Kristinehamn, skulle fågellivet i omgivningen studeras under helgen. Avfärden skedde med trampcykel pingstaftonens eftermiddag, och om någon timme hade vi avverkat de tre milen och valde som övernattningsplats Stina i Ansgårds lada, belägen i sydvästra delen av mossen, där vi visste att Erik hade sitt huvudkvarter. Utrustningen bestod av kikare, enklare rak modell, kamera av nyligen inköpt spegelreflex typ samt matsäck för flera dagar — alltsammans stuvat i en mesrygsäck samt en äkta unicabox på bakre pakethållaren. Termosflaska av s.k. stålglas samt en mindre kaffekokare av aluminium hörde också till det som ansågs nödvändigt. Erik var ute på mossen och tittade på tranorna, som vid 4-tiden på eftermiddagen brukade komma till en bestämd plats i en utkant för proviantering. Detta hade han efter ihållande studier kommit fram till. Nu var det bara att i god tid före 4-slaget infinna sig vid ett väl kamouflerat gömsle, så skedde ett scenframträdande så säkert som "amen i kyrkan".

Gösta och jag lät oss kaffet i termosflaskan väl smaka, och då vi belättna med tillvaron lyssnade på den begynnande "aftonsången" kom Erik smygande från sin hemliga "tranaftonsplats". Han verkade ganska reserverad mot okända, men efter en stunds berättande om våra iakttagelser av traktens fågelliv, släppte "reservationen". Kanske bidrog mitt återopande av nära bekantskap med hans kusin Birger Rosenberg i staden och Göstas referens till tandläkaren P. O. Swanberg, som redan då var god vän med Erik.

Sedan han gått till en bondgård för att skaffa sig litet mjölk, hade klockan blivit så mycket, att det var hög tid för fåglarnas kvällsmusik på och omkring mossen. Orrarna började sitt blåsande och kuttrande ute på mossen. Trastar, såväl kol- som taltrast, hördes sjunga för full hals. Rödhakar smattrade sitt varningsläte. Grönbenan varnade på sitt speciella sätt. Storspoven drog igång sitt klagande — kanske var det en räv som irriterade.

Vi satte oss under en liten martall och lyssnade på både kända och okända fågelläten. Bland de förra urskilde jag bl.a. buskskvätta, ängspiplärka, nattskär, ljungpipare och enkelbeckasin. Men plötsligt gjorde Erik ett tecken upp mot himlen. Ännu hörde jag ingenting, varför jag antog att det var morkullan, som kom dragande. Men strax efteråt hördes ljud som av galopperande häst, först dovt men sedan tydligt, nästan rakt över oss, men försvinnande i sydlig riktning. Det var halvenkelbeckasinen, en för både Gösta och mig helt ny och mycket sällsynt art. Om 10 minuter kommer han igen sa' Erik lugnt. Han visste att den hade en ellipsformad bana under sitt spel ut över Kilsviken, och att fågeln brukade fullborda denna med en intervall om ca tio minuter.

Jag tittade på klockan, och mycket riktigt kom det säregna lätet åter på bestämd tid och plats i luften. Vi fick vara med om flera överflygningar — den senaste kvart i tio på kvällen.

Vid ankomsten till ladan fick vi uppleva ännu en ny art. Det gällde nu en rördrom, som enligt Erik höll till i vassarna vid Edsvattnet. Vid lugnt väder som nu kunde den tydligt höras där vi befann oss.

Vårt första sammanträffande med Erik Rosenberg, som redan tidigare blivit välkänd bland ornitologer av facket, gjorde åtminstone på mig ett oförglömligt intryck. Detta intryck försämrades inte av att följande dags vandringar i markerna utökades med iakttagelse av häckande smålom.

Nästa dag kom Knut Borg från Örebro med en del proviant till Erik. I sällskap hade han fil.dr. Carl Fries, vilken var god vän med Erik sedan flera år. Fries höll på med insamlande av fotomaterial till sin då planerade bok "I svenska marker". Från hans strövtåg tillsammans med oss minns jag hans fynd av den stora vattenspindeln *Dolomedes*, som fotograferades. I Kilsviken fick han tillsammans med Erik bland flera andarter se flera bläsänder, enligt Fries utsago för hans del de första.

Skulle orrkojan på mossen kunna hysa fem personer vid spelet nästa morgon, måste den utbyggas, vilket skedde på eftermiddagen. Som kontrollanter för bygget hade vi ett par fiskgjusar, som från sitt bo i en jättehög tall på östra sidan stadigt observerade oss.

I Prästöstugan; från vänster: Erik Rosenberg, Carl Fries, Evert Nyqvist och Yngve Holmqvist.

Foto: Evert Nyqvist.

Vid en tur längs mossens östra sida kunde från en skogbeväxt udde ett tranbo beskådas. Överst på den höga balen låg två stora grågröna ägg. Denna del av mossen undveks därefter för att inte störa i onödan.

Då en stuga på Bengtsgårdsnäset benämnd Myren blev till salu efter en originell visnums-kilsbo "Karl i Myra", ansåg Erik denna stuga, centralt belägen i rika fågelmarker, värd att inköpas, vilket också gjordes. Här kunde han nu, efter en ordentlig renovering, ha det mera bekvämt än i Stinas lada. Nära till Stormossen och Kilsviken in på knutarna. Här hade han också möjlighet att ta emot likasinnade vänner och bekanta. Hans gästbok, som alltid låg på ett bord i stugan, innehöll, förutom uppräknade av iakttagna fåglar och växter, ett lovprisande på såväl vers som prosa av Kilsvikens natur samt av den oförliknelige vännen Erik Rosenberg.

Vid flera tillfällen på 1930-talet, kanske också något senare, kom tanken upp hos myndigheterna på en planerad torrläggning av Stormossen i Visnum och en förändring av vattenståndet i Kilsviken. Detta var saker som illa berörde Erik. Han hade klart för sig, vad detta skulle innebära för såväl fågellivet i dessa områden som också för djurlivet i övrigt, både däggdjuren och insekterna. Han var också på det klara med förändringarna botaniskt sett. Hans största intresse var nog fåglarna, men han behärskade de olika delarna av naturen och kunde många gånger bättre än s.k. experter dra ut konsekvenserna av ingrepp i den. Jag behöver bara nämna faran med alltför vårdslös hantering av gifterna inom jordbruket. Han styrktes i sina farhågor, då Rachel Carson kom med sin bok "Tyst vår" och sympatiserade genast med henne, trots det stora motstånd som båda, var och en på sitt håll, fick röna. Hon fick tyvärr ej uppleva sina åsikters riktighet — vilket där-
emot beviljades Erik till stor del. Men innan myndigheterna inom olika områden fick ge honom rätt, hade han åtskilliga duster att utkämpa med dem.

Erik Rosenberg var mycket generös att dela med sig åt andra av sitt stora kunnande på de områden som han behärskade, då han visste att detta ej missbrukades. Sällskapets för Naturskydd medlemmar minns med tacksamhet de tillfällen då han ställde sig till förfogande som ciceron i Örebrotrakten. Den ena gången gällde det Oset utanför Örebro, vilket fina område utan hans insatser — låt vara med hjälp av andra och då främst markägaren byggmästare Johan Behrn — knappast blivit så som vi få uppleva det idag. För de flesta av deltagarna blev väl sömnen minimal under natten — vi övernattade nämligen i tält bland björkarna därute — men så fick vi åtskilligt av hans kunnande till livs denna sena kväll. En sak som väl alla ha kvar i minnet hela livet var då Erik anbefalldes tystnad. Med sitt fina hörselsinne hade han hört något, som vi andra bara med allra största skärpa kunde uppfatta. Det var ljudet av en gräshoppsångare, en fågel, som både för mig och troligen hela sällskapet var en ny bekantskap. I skymningen och ändå bättre när det blev mörkt kunde vi utan svårighet nalkas den buske där han satt på två à tre meters avstånd, ja t.o.m. ändå närmare. Detta var en upplevelse! Tidigt nästa morgon sjöng en kör av fåglar med en intensitet som måste sätta den mest likgiltige i stämning och förundran.

En annan gång gällde vårt besök sjön Kvismaren. Det var under andra världskriget, och järnvägen var enda färdssättet. Efter byte i Örebro for vi på den lilla järnvägen mot Kvismaren. Vid en liten anhalt, stor som en rymlig telefonkiosk, skulle vi invänta en av Eriks "drabanter" vid 9-tiden för att få anvisning på en lada för övernattnig. Efter lång väntan beslöt vi att i hållande regn gå över en nyplöjd träda till en lada, för den händelse missförstånd uppstått. Det visade sig, då vi kom fram, att denna lada inte kunde ifrågakomma, varför anhållen (kiosken) måste uppsökas igen. Vi var elva stycken, som tillsammans med ryggsäckar och utrustning, skulle samsas om utrymmet på några få kubikmeter. Men vid 23.30-tiden kom upplösningen på missförståndet och rätta ladan intogs. Klockan var då omkring midnatt. Men då låg redan flera deltagare nedbäddade i höet. Dessa hade anlänt med gengasbil. De väcktes bryskt av dessa nytillkomna logerare, som med sina pjäxor eller gummistövlar halkade på än den ene och än den andre. Den sömn som så väl behövdes

blev mycket liten. Väckning skedde kl. 3. I den lätta morgondimman sågs mer eller mindre sömniga deltagare blandas med örebroornitologer av klass. Men då dimman lättade och solen bröt fram, glömde alla strapatserna vid den blå kärhökens uppvisningsflygningar. Att få se denna sällsynta fågels bästa kännetecken — den vita övergumpen — från ovan, som man kunde, då man stod på resterna av Magnus Ladulås borg, var bara en av de saker som Erik Rosenberg med lärjungar kunde visa upp.

Skogsuven eller hornugglan hade sin kull ungar knappt flygfärdiga, utplacerade i smågranar och björkar runt omkring oss. Kom man i närheten av dem sträckte de på sig och försökte på så sätt likna de omgivande grenarna och kläna stammarna. Om man vistas på kullens krön, och har till hands en bra kikare, kan mycket intressanta händelser från fågelvärlden noteras. I södra delen av den torrlagda Kvismaren fick en mindre grupp, i vilken jag ingick, följa en mindre kärhöök i våra kikare under hans näringsök. Enbart detta ansåg jag vara väl värt besväret med resan.

Vid ett tillfälle på senare år for Erik och jag en aprilkväll ut för att se på vårens frammarsch i Örebros omgivningar, sedan vi avslutat våra affärsförhandlingar. (Erik behövde ibland förnya klädbeståndet i sin garderob, vilket skedde efter påtryckning från hans syster.) Först besökte vi Örebro ornitologungdomars raststuga, där vi gemensamt gick igenom observationsanteckningarna i dess liggare. Det var säkert svårt för både mer eller mindre noteringsvärda fåglar att undkomma dessa ungdomars iakttagelser.

Erik föreslog en rundvandring på en s.k. naturstig, och redan efter en kort stund fick vi anledning att med hjälp av kikaren närmare studera än den ena och än den andra fågeln. Inte så mycket för att fastställa arten som för att studera fågelns beteende. Man hade ju börjat komma underfund med bl.a. jordbruksgifternas inverkan på djurlivet, speciellt rovfåglarna. DDT-preparaten, som av en del personer utmålats som helt ofarliga, hade av Erik och några andra misstänkts vara en av orsakerna till nedgången hos flera fågelarter. Jag hade bl.a. sett t.ex. starar hänga döda i ledningstrådar, med tårna krampaktigt slutna om dem, utan att kunna komma på någon förklaring. Men Erik visste. På ett ställe lade han sig ner på rygg med kikaren riktad mot den nedgående solen, och mycket riktigt, på långt håll kom den ena flocken vadare efter den andra på flyttning. För ett otränat öga skulle ingenting ha märkts.

En gång, då Erik och jag samtalade om gamla visnumbor, nämnde jag något om min kusin, skomakaren och bygdespelmannen Ernst Göransson. Genast uttryckte han en önskan att få träffa honom och bad mig hälsa honom välkommen vid tillfälle. Kort tid därefter for jag tillsammans med Ernst och hans fru Elin med bil till Eriks villa i Almby utanför Örebro. Ernst tog med sin fiol och ett tvåradigt dragspel, vilka båda kommo till flitig användning.

Vi blev väl emottagna av Erik och hans syster Ragnhild. Denna gång blev samtalsämnet för en gångs skull inte så mycket fåglar som gamla gemensamma bekanta, mer eller mindre originella, från gamle baron på Säby och Eriks farbror skollärarn till "Karl i Myra".

Det visade sig att Erik, trots att han lämnade Visnumsbygden i 11-årsåldern, senare i samband med sitt fågelintresse även höll sig väl informerad om folket i bygden.

Erik Rosenberg berättar minnen för skomakaren och bygdespelmannen Ernst Göransson från Visnum.

Foto: Evert Nyqvist.

Ernst spelade enligt Eriks önskan ett flertal gamla låtar både på dragspel och fiol, däribland några vändningar i början på "Skams polska". En av de gamla låtarna påminde Erik om att han en gång i pojkåren — en midsommarafon — i torkrian vid Värmlands Säby till tonerna av Görans fiol och unge sonen Ernsts dragspel dansat med skön Sofi på Bengtsgård.

Då jag på Eriks bandspelare tagit upp en del av samtalen och låtarna, sändes ett litet avsnitt i Sveriges Radios midsommarprogram samma år. Som alla vet, höll Erik kvar sin barndoms dialekt nästan opåverkad, trots att han vistats på flera orter och bland folk av olika kategorier.

Många tusen naturintresserade från hela landet sakna Erik Rosenbergs lugna och sakliga inlägg i Nils Dahlbecks program i Sveriges Radios "Naturen och Vi", sedan han avled den 20 december 1971 efter en längre tids sjuklighet. Hans böcker "*Oset och Kvismaren*", "*Uvberget och tjäderskogen*" samt fågelhandboken "*Fåglar i Sverige*" är alla böcker, som ingen naturvän vill vara förutan, om de en gång stiftat bekantskap med dem.